

KISAS-I ENBİYA'DA “GÖNÜL” SÖZCÜĞÜYLE KURULAN DEYİMLERİN ORGAN ADLARI TEMELİNDE ÇAĞRIŞIMSAL ANLAMI

Duygu Özge GÜRKAN

Özet: Neredeyse bütün dillerin sözcüğüyle önemli bir yer tutan deyimler o dili konuşan toplumların gelenek-göreneklere, kültürleri, inançları, sosyal hayatları ve değerlerinden izler taşır. Deyimlerin bütün dillerde yer alması evrensel bir özellikken, aktarılma biçimleri dilden dile, kültürden kültüre değişiklik gösterebilir. Değişiklik gösterebilen bir başka özellikse deyimlerin oluşumunda yararlanılan kaynak alanlardır. Bilindiği gibi, doğa ve doğadaki nesnelere, bu kültürel alanları besleyen öncelikli kaynaklar arasındadır. Her kültür, doğayı ve nesnelere, bu yönelime koşut bir biçimde konu edindiğimiz beden parçalarını kendince adlandırır, böylelikle özel bir kültürel algı yaratır. Organ adları söz konusu adlandırma sürecinde her kültüre özgü özel bir görünüme bürünür. Bu çalışmada odak, organ adlarının çağrışım alanlarıdır. Organ adları, doğadaki nesnelere adlandırılması ve deyim yapımında kullanılan temel sözcükler arasında yer aldığından söz konusu toplum için hem dilsel hem de sosyo-kültürel anlamda önemli bir veri kaynağıdır. Bu nedenle deyimler ve organ adları arasında yakın bir ilişki vardır ve bu ilişki rastlantısal değildir. Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Kıyas-ı Enbiya*'nın 14. yüzyıla ait Türk Dil Kurumu nüshasında “gönül” sözcüğüyle kurulan deyimlerin çağrışımında bulunduğu organ adları incelenecek ve çalışma iki temel olgu üzerine şekillendirilecektir. Bunlardan ilki kültürel bellek içerisinde anlam kazanan “gönül” sözcüğüyle kurulan deyimlerin çağrışımında bulunduğu organ adları, ikincisi bu deyimlerin ifade ettiği toplumsal duygu bildirimleridir.

Anahtar kelimeler: Kıyas-ı Enbiya, deyim, organ adları, “gönül” sözcüğü, toplumsal duygu bildirimleri.

The Associative Meaning on Organ Naming based on Idioms Containing the Word “Gönül” in *Kıyas-ı Enbiya*

Abstract: Idioms occupying an important place in the vocabulary of almost all languages, carry traces about traditions, cultures, beliefs, social lives, values of communities speaking that language. While it is universal feature that idioms take place in all languages, delivery form varies from language to language, culture to culture. At the same time another feature that may vary is the source areas utilized during the occurrence of the idioms. The resources that these cultural areas are supplied with are primarily the nature and the objects in the nature. Each culture, names the nature and objects; in a parallel way to this orientation parts of the body in its own way, creates a special cultural perception. This perception greatly manifests itself in the usage of the idioms. Organ names have specific places for each culture in such a naming process. In this study, the focus is on the associative fields of the organ names. Because of taking place among the key words used in naming objects in the nature and founding idioms,

organ names, is an important data source in terms of both linguistic and socio-cultural for the community in question. Therefore, there is a close relationship between the idioms and organ names and this relationship is not random. In this study, organ names associated by idioms founded with the word “gönül” in the 14th century TDK copy of *Kıyas-ı Enbiya*, the Old Anatolian Turkish text, will be examined and this study will be formed on two fundamental facts. The first one is the word “gönül” that makes sense in cultural memory and the organ names associated by idioms founded with this word, the second one is the cultural feeling notifications expressed by these mentioned idioms.

Key words: *Kıyas-ı Enbiya*, idiom, organ names, the word “gönül”, cultural feeling notifications.

Giriş

Bilişsel dil bilim farklı kültür modellerinde metaforların nasıl kullanıldığı sorusu ile ilgilenir. Neredeyse bütün dillerde metaforların sıkça kullanıldığı kültürel yaratı alanlarından biri de insan bedenidir. “Örneğin, Endonezya dilinde hem duyguların hem de zihinsel etkinliklerin merkezi *hati* ‘karaciğer’dir. Çünkü bu gelenekte, insanların karakterleri ve kaderlerinin tanrılar veya kutsal ruhlar tarafından karaciğerlerine yazılı olduğuna inanılır” (Siahaan, 2008, s. 45). Ayrıca Avustralya’da bir Aborijin dili olan Kuuk Thaayorre’de fiziksel ve ruhsal sağlığın belirlenmesinde ciddi öneme sahip *gıdanın göbekte* yer aldığı düşüncesine göre ise duygularla ilişkili organ *göbek*’tir (Niemeier, 2009, s. 7). Kısaca, insanların biyolojik yapısı genel olarak birbirine benzese de duyguların bedensel veya anlatımsal olarak aktarılma şekli kültürden kültüre farklılık gösterebilir. Dolayısıyla duygu bildirimlerinde insan bedeninin farklı organları rol oynayabilir. Bu, toplumların ihtiyaçlarına, yaşam tarzlarına, dünyayı algılayış biçimlerine, değerlerine bağlı olarak çeşitli organ adlarıyla deyimler üretmek anlamına gelir. Ayrıca, metaforik süreçte, fiziksel ve sosyal dünyadan seçilen kavramlar, düşünce ve duygu yapılarına doğru gelişir. Bu gelişim, “beden-olarak-zihin (mind-as-body)” metaforuyla izah edilir. Bu metafor, dış deneyimlerimizin içsel duygularımız ve zihinsel durumlarımız ile gereçlendirilmesi anlamına gelir (Gökçe, 2015, s. 63). Yani, bilişsel deneyimlerimiz, beden ve bedeninin parçaları ile kavramsallaştırılır. Bu bağlamda “gönül” sözcüğüyle kurulan deyimlerin çağrışımda bulunduğu beden organları temel olmak üzere burada söz konusu deyimlerin ifade ettiği toplumsal duygu bildirimleri de betimlenmeye çalışılacaktır. Çalışma yapılırken sözü edilen deyimlerin yalnızca sistematik bir sınıflandırılması yapılmayacak aynı zamanda “gönül” sözcüğünün kültürel, düşünsel anlamı, Türk toplumunun “gönül” sözcüğüne yüklediği değerler ve *gönül* sözcüğünün tasavvuftaki anlamının sorgulanması gibi temalara da değinilecektir.

Bu çalışmada veri olarak Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Kıyas-ı Enbiya*'nın 14. yüzyıla ait Türk Dil Kurumu (TDK) nüshası seçilmiş, örneklem için Yılmaz vd. (2013) tarafından yazı çevrimi yapılmış metin esas alınmıştır.

1. Türkçede "Gönül" Sözcüğü ve Ele Alınışı

Gönül, Türk edebiyatının anonim, âşık tarzı ve dinî-tasavvufî Türk edebiyatı başta olmak üzere neredeyse her sahasında kullanılmış bir kültür sözcüğüdür. Özellikle halk şiirinde, şarkılarda, türkülerde, atasözü ve deyimlerde yer almaktadır.

Gönül kavramı Türkçede iletişimi ve insanlar arası ilişkiyi yorumlamada kültürel anahtar bir sözcüktür. Kültürleri anlamada bazı kavramsal alanlar öncelikli yere sahiptir. Bu alanlar içinde *gönül* sözcüğü, bir kültürde insanlar arası ilişkilerin düzenlenişindeki gelenekleri, beklentileri, yorumlamaları kavrama açısından önemlidir ve içtenliği, birlikteliği ön planda tutan idealleştirilmiş bilişsel bir model sunmaktadır (Ruhi, 2006, ss. 89, 91).

Gönül, insanın manevi varlığına, manevi gücüne, sevginin, nefretin, inancın, iyi-kötü bütün duyguların varlığına ve ifadesine verilen addır (Gölpınarlı, 1977, s. 134). Gönül, tasavvufta Allah'ın tecelli ettiği yer, Allah'ın mekânı, ilahi aşkın gizlendiği yer ve bilgeliğin merkezi olarak kabul edilir ve mutlak varlığa ancak temiz, doğru, merhametli, kibir, kin ve kıskançlıktan uzak bir gönülle yaklaşılabilir.

"Gönül" sözcüğü pek çok çalışmaya konu olmuştur fakat bunlar genellikle klasik Türk edebiyatı ve dinî-tasavvufî edebiyat şairlerinin divanlarında geçen *gönülle* ilgili tasavvur ve benzetmeler yönündedir. Bu çalışmalarda, *gönül* kimi zaman *âşık*; kimi zaman ayna, gül bahçesi, ev/hane, inci, kuş, avcı, kadeh vs. olmuştur (Kapal, 2012, ss. 1605-1618; Kaplan, 2015, ss. 69-94):

Bu gönül gül yüzüne bülbül-i nâlân olalı
Sadef dürre gibi men benim sen de benim (Lutfi, 2006, s. 350)

"Bu gönül gül yüzüne inleyen bülbül olduğundan beri sadef ve içindeki büyük inci gibi ben benim, sen de benim"

Yukarıdaki beyitte *gönül*, "kuş"a benzetilmiştir. Divan şiirinde sevgiliye yüklenen özelliklerin anlatımında kullanılan kuş motifi halk şiirinde kültürel ve mitolojik bağlamda değerlendirilir. Tasavvufta ise "Can bedende durmaz, uçar." anlayışıyla beden, kafese; ruh, kuşa benzetilir.

Sakıngıl yârin gönlü sırçadır sımayasın
Sırça sındıktan gerü bütün olası değil (Yunus Emre)

Yukarıdaki beyitte ise, sevgilinin gönlü, "cam bir kadeh"e benzetilmiştir ve bu cam kadeh kırıldıktan sonra onu bir araya getirmenin mümkün olmayacağı ifade

edilmiştir. Yani, gönül, cam gibi ince, narin ve hassas olduğundan, incinen gönül eski hâline getirilemez ve dolayısıyla gönül kırmamak gerekir.

Gönül sözcüğü, söz varlığı açısından da ele alınmıştır. Buna göre *gönül*, *yürek*, *kalp*, *dil* sözcüklerinin aynı kavram alanına dâhil olduğu belirtilmiş, *gönül* sözcüğünün Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesindeki kullanımları üzerinde durulmuştur (Aydın, 1999, ss. 104-108). Bunların dışında organ adı temelli deyim incelemeleri de mevcuttur. Ancak bunlar genellikle *kalp*, *göz*, *burun* gibi belirli organlarla oluşturulmuş derleme eğilimli incelemelerdir (Atmaca, 2013, ss. 1-21; Aygün, 2003, ss. 71-88; Coşar, 2008, ss. 1049-1079; İlhan, 2007, ss. 761-769; Kaçarava, 1996, ss. 129-133; Karabağ ve Coşan, 2000, ss. 5-29; Özkan ve Şadiyeva, 2003, ss. 135-157). Bununla beraber, organ adlarının tarihsel anlamda ayrıntılı bir şekilde ele alındığı çalışmalar da bulunmaktadır (Şahin, 2004, 2009).

Burada, sözü edilen araştırmalardan farklı olarak *Kıyas-ı Enbiya*'da “gönül” sözcüğüyle kurulan deyimler, çağrışımsal anlamda ilişkili oldukları organ adlarına göre betimlenmiş, “gönül” sözcüğünün imgesel, kültürel, düşünsel vb. anlam alanları, toplumsal duygu bildirimleri üzerinde durulmuş ve söz konusu deyimlerin tasavvuftaki anlamları sorgulanmıştır.

2. Gönül Sözcüğüyle Kurulan Deyimlerin Çağrışımında Bulunduğu Organlar

Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından itibaren en işlek kullanılan sözcüklerden biri *gönüldür* ve Türkçede bu sözcükle kurulan çok sayıda deyim bulunmaktadır. Bu çalışma için hacimli bir eser seçilmiştir ve eserde “gönül” sözcüğü ile kurulan 106 deyim saptanmıştır. Bu deyimlerin çoğunda, duyguların merkezinin “kalp” olduğu görülmüştür. Bunlar sayıca çok fazla olduğundan ve “kalp” ile ilişkileri kolaylıkla tanındığından burada hepsine yer verilmemiştir. Zira bunlar kültürel süreklilik içerisinde aynı şekilde veya bağlamı değişerek günümüz Türkçesinde de yaşamaktadır. Örneğin, *Kıyas-ı Enbiya*'daki *gönül yık-*, “kalp kırmak, gücendirmek” anlamıyla günümüz Türkçesinde de kullanılmaktadır. *Kırılmak*, *gücenmek*, duygu türlerinden *sevgi*yle bağlantılıdır ve geçmişten bugüne Türkçede bu tür duygular genellikle “gönül” sözcüğüyle anlatılmaktadır: *gönül yıkmak*, *gönül koymak*, *gönül almak*. Aynı şekilde *Kıyas-ı Enbiya*'daki *gönüli kara* deymi, bugün ağızlarda devam etmektedir ve ölçünlü(standart) dilde de *kötü kalpli*, *kötü yürekli* biçimleriyle sıklıkla kullanılmaktadır.

Gönül, tasavvufta da anlamı oldukça derin, insanın manevi varlığına işaret eden önemli bir kavramdır ve kimi zaman metaforik olarak âşığın *kalp*, *can* gibi organlarını temsil eder. Bu bağlamda, *Kıyas-ı Enbiya*'da *gönül* sözcüğünün, genellikle soyut bir anlam içerisinde *kalpten* gelen duygularla ilintilendirildiği; *kalp* dışında ise *akıl*, *bağır*, *mide* ve *can* organlarının çağrışım alanında bulunan anlamlara yönelik bir gönderimde bulunduğu saptanmıştır. Burada *gönül*

sözcüğüyle kurulmuş deyimlerin söz konusu organlarla ilişkisi, kültürel değerler, ifade ettikleri toplumsal duygu bildirimleri ve tasavvufta yüklendikleri anlamlar çerçevesinde ele alınacaktır.

2.1. Kalp: Filozofların ve bilim adamlarının fazlasıyla dikkatini çeken bu organ pek çok kültürde hislerin, duyguların, heyecan ve aklın temeli kabul edilmiş; modern çağda "bedenin kralı" olarak nitelendirilmiştir (Rahman ve Hassan, 2013, s. 1). İnsan bedeninde belirli iç organlar duyguların sürekli olarak bulunduğu yer, onların "evi" sayılır. Duygu ve organ arasındaki bu zorunlu bağ dünya dillerinin birçoğunda evrenseldir. Ancak duygu ve bağlı olduğu organ kültürden kültüre değişiklik gösterebilir. Çağdaş Avrupa dillerinde duyguların odak yeri *kalp*dir (Hacızade, 2012, s. 69). Aynı şekilde Türkçede de *kalp*, duyguların birincil yaratı alanıdır. *Kıyas-ı Enbiya*'da *kalp* ve kalbe ait duyguların aktarımında çoğunlukla *gönül* tercih edilmiştir ve bu durum rastlantı değildir. *Kıyas-ı Enbiya* türü eserlerin ilk örnekleri Arap edebiyatında görülür ve bu konuda yazılmış en ünlü eserlerden biri Sa'lebî'nin '*Arā'isü'l-mecālis*'idir. Bir Sa'lebî çevirisi olan *Kıyas-ı Enbiya*'nın TDK nüshasının çevireni bilinmemektedir. Ancak Arap edebiyatından Türkçeye çevrilen bu eserde kültürel anlamda Arapçanın izleri görülür. Arapça kaynaklı *kalp* sözcüğünün karşılığı Türkçede "gönül"dür. Ayrıca, tasavvufi düşünce sisteminde, Allah'ın zâtî sıfat, isim ve fiilleriyle en mükemmel biçimde insanda tecelli ettiğinden, insan değerlidir (Artun, 2010, s. 88). Dolayısıyla, insanın gönlü de bütün güzelliklerin, duyguların kaynağı olarak kutsaldır. Bu noktada eserde *sevgi*, *aşk*, *mutluluk*, *iyilik* gibi duygular her zaman *gönül* sözcüğüyle ilişkilendirilmiştir:

-gönlü ak-: istek duymak, meyilli olmak.

Kızdın yaña gönlü ağıdı "Kıza karşı istek duydu." (705/8).

İsteme, *meyletme*, *hoşlanma* gibi duygular organ olarak *kalpte* var olduğu düşünülen "sevgi, aşk" ile ilgilidir. Burada bir imge olarak kullanılan *gönül*, akıcı bir şeye benzetilmiş ve *aşk akıcıdır* metaforunu doğurmuştur. Zira tasavvufi anlayışta, aşk, önce gönülden gönüle akar; oradan mutlak varlığa, yani Allah'a ulaşır.

-gönlü kara: kötü yürekli

Hîç andan gerdenkeş ve ulu sözlü ve gönlü kara ve 'ömri uzun Fir'avn gelmediğidi "Ondan daha asi, büyük konuşan, kötü yürekli ve uzun ömürlü bir firavun gelmemiştî" (347/6-7).

Bugün de ağızlarda *gönlü kara* biçimiyle yaşayan bu deyim standart dilde de *kötü kalpli*, *kötü yürekli* biçimleriyle sıklıkla kullanılmaktadır. Türk kültüründe *kara* renk adını içeren deyimlerde *kara*, genellikle "kötü, uğursuz" gibi olumsuz

anlamları içermektedir¹. Ancak duygu bildirimleri gibi renklerin ifade ettiği anlamlar da toplumdun topluma, kültürden kültüre değişebilmektedir. Örneğin; Afrika’da yaşayan zenciler için *kara*, iyiliğin; *ak* ise kötülüğün simgesidir. Bunun dışında Uzak Doğu kültüründe *ak/beyaz*, yas rengidir. Burada *gönüle*, *kara* “kötü” anlamının yüklenmesi, kendisine zıt vasıflarla mukayese edilerek gönlün aslında kutsal, değerli bir unsur olduğuna dikkat çekmekten kaynaklanmaktadır.

-gönlü safi: yüreği temiz.

Bulara havārī anuñıçun dindi kim gönüllerin açuğ ve safiyidi “Yüreklere temiz ve duyarlı oldukları için bunlara havari denildi.” (823/9).

Kültürel süreklilik içerisinde *yüreği temiz*, *kalbi temiz* gibi biçimlerle bağlamı değiştirerek yaşayan bu deyimde *gönül*, metaforik olarak saf, temiz bir insana benzetilmiştir. Gönlün “saf, temiz” olarak nitelendirilmesi kavramsal açıdan ona verilen değeri vurgulamaktadır. Gönlün saf, temiz ve günahlardan arınmış olması tasavvufi anlayışın da temel prensiplerinden biridir. Tasavvuf yolunda ilerleyen kişi ancak saflık, doğruluk ve samimiyetle Allah’a yakınlaşabilir.

-gönül yık-: kırmak, üzmek.

Benüm gönlümi yıkmayaduğ ve baña yavuzluk sanmayaduğ “Beni kırmasaydın ve kötülük düşünmeseydin.” (159/10).

Kıyas-ı Enbiya’da yer alan bu deyim bugün de *gönül yıkmak/kırmak* biçimiyle yaşamaktadır. Burada *gönül*, bir nesne olarak kavramsallaştırılmış ve kırılabilen, yıkılabilen cansız bir varlığa benzetilmiştir. Örneğin, tasavvuf anlayışında mutlak varlığın mekânı; yıkılmış, viran olmuş gönüllerdir. Gönlün viran olması, ilahi varlıktan ayrı kalmaktan kaynaklanmaktadır. Demek ki *gönül*, incitilmemesi gereken kutsal bir imgedir.

-gönüle yapış-: yüreğine yerleşmek.

Anuñ sevgisi İbrāhīm gönline yapışmışıdı “Onun sevgisi İbrahim’in yüreğine yerleşmişti.” (204/14).

“Yerleşme, oturma” bağlamında kullanılan *gönüle yapışmak* deyiminde *gönül*, metaforik olarak “mekân, ev” anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta *gönül* kutsaldır ve Tanrı’nın mekânı olarak addedilir. Çünkü, “Gönül, bu âlemin seyrangâhıdır” (Artun, 2010, s. 83). Ayrıca mekânsal bir sembol olarak meydanın incelendiği bir çalışmada, kültürel bağlamda insanların mekânı, mekânların da insanları etkilediği, her mekânın; fiziki, kültürel özellikleriyle bir kültür çevresi oluşturduğu ve içerisinde yaşayan insanların duygu, düşünce, yaşam tarzıyla anlam kazandığı belirtilir (Çetinkaya, 2013, s. 74). Bu noktada

¹ Türk kültüründe renklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Rayman, 2002, ss. 10-15.

eserde "İbrahim'in gönlünde sevgilinin bir yer bulması" bağlamında kullanılan deyimde *gönül* sözcüğünün "ev, mekân" gibi sembollerle ilişkili olması rastlantı değildir.

2.2. Akıl: Akıl, düşünme, anlama ve kavrama gücü olarak tanımlanır (www.tdk.gov.tr) ve insan, düşünme, anlama, kavrama, idrak gibi bilişsel işlevlerini beyinle gerçekleştirir. Bu çalışmada *gönül* sözcüğüyle kurulan kimi deyimlerin bilişsel işlevleri vurguladıkları görülmüştür. Zira Clausen da *gönülün* (< *könül*) başlangıçta farklı çağrışımları olan soyut bir sözcük olduğunu, "akıl" ve aklın bir ürünü olarak "düşünme" gibi anlamlara geldiğini belirtmiştir (1972, s. 731). *Akıl* ve *kalp* birbirine zıt iki kavram gibi gözükse de yakından ilişkilidirler. Özellikle tasavvuf edebiyatında her iki kavram, Allah'ı *gönül* ve *akıl* yoluyla arama bağlamında birbirleriyle kıyaslanarak bir arada kullanılır. Dinî temelli bir eser olması sebebiyle *Kıyas-ı Enbiya*'da *gönül* ile kurulmuş pek çok deyim *akıl* gönderiminde bulunması bu birliktelikten kaynaklanmaktadır. Metinde bu anlamda kullanılan deyimler aşağıdadır:

- **gönlü fikirden kal-:** düşünemez hâle gelmek, düşünememek.

Kurtlar (Eyyübün) dilin ve yüreğin yimege kaçd eyledi pes korkdı kim dili zikirde ve gönlü fikirden kala "Kurtlar Eyyüb'un dilini ve yüreğini yemeye yeltenince Eyyüb konuşamayacak ve düşünemeyecek olmaktan korktu." (337/9)

Kıyas-ı Enbiya'da görülen *gönlü fikirden kalmak* deyiminde "aklın düşünceden uzaklaşması" anlamı söz konusudur. Türk düşünce sisteminin temeli *akıl* ve *gönül* birlikteliği üzerine kurulmuştur. Mevlana ve Yunus Emre *gönlün*, Nasreddin Hoca da *aklın* sembolü olarak Anadolu'da Türk halk felsefesinin temelini oluşturan *akıl-gönül* birlikteliğini yaratmışlardır (Özdemir, 2010, s. 28). Sözlü ve yazılı gelenek yoluyla geniş halk kitlelerinin belleğinde yer eden *Kıyas-ı Enbiya*'nın Anadolu sahasına ait TDK nüshasında *akıl-gönül* birlikteliğini yansıtan çok sayıda deyim rastlanması çevirenin bu şahsiyetlerden de etkilendiğini düşündürmektedir.

- **gönlü içinde geçür-:** aklından geçirmek, düşünmek.

Bunun bir karadaşı dağı uğurluk itmişdür dip 'özür diledikleri buyıdı kaçan böyle didiler Yüsuf gönlü içinde geçürdi ve bulara aşikâre kılmadı "Özürleri 'Bunun bir kardeşi daha hırsızlık yapmıştır.' demeleri idi, Yusuf bu sözü aklından geçirdi ve düşündüklerini onlara belli etmedi." (276/3).

"Aklından geçirmek, düşünmek" eylemleri insanın bilişsel işlevleri çerçevesinde düşünsel değerleriyle ilgilidir. Zira bu deyim kültürel süreklilik içerisinde bağlamı değişerek *aklından geçirmek* şekliyle yaşamaktadır. Deyimin tasavvuftaki anlamını sorgulamak gerekirse, tasavvufta *gönülden geçirmek*, düşüncenin hep Allah'la dolu olması, onun emir ve yasaklarını düşünerek hareket etmek ve yine onu düşünerek ibadet etmek şeklinde yorumlanabilir.

-göğli imana dön-: inanmak, inanç sahibi olmak.

Cercîs namaza durdı ve zebûr okudu ve üni yavlağ görklüyidi pes kaçan melik 'avratı anuñ ünin işitdi göğli imāna döndi “Cercis namaza durdu ve Zebur’u okudu, sesi çok güzeldi, hükümdarın karısı onun sesini işitince inanç sahibi oldu.” (928/5).

“İnanmak” gönül işidir. İnsan, önce inanır sonra kabul eder. Kabulün mekânı ise *akıl*’dır. Dolayısıyla burada *gönül* sözcünün çağrışımında bulunduğu organ *akıl*’dır.

-göğli kara ol-: bilgisiz olmak.

Hikmet göñülde yörür kan tamarda yörür gibi kimüñ tefekküri çok olumazsa yimek çok olur teni büyük olur göğli kara olur “Bilgelik akıldan kan damardan geçer. Fikri az olanın yemeği çok, gövdesi büyük olur; bilgisi olmaz.” (67/7).

Bağlamdan anlaşılacağı üzere burada *gönül* doğrudan *akıl* ile ilintilendirilmiştir. *Grimm kardeşler* halk hikâyelerinde “kalp” ile ilgili deyimler ve onların Türkçe çevirilerinin incelendiği bir çalışmada *gönlü kara olmak* deyimini organ olarak *kalp* ile ilişkilendirilmiş, dolayısıyla “kötü kalpli olmak” anlamında olduğu belirtilmiştir (Coşan, 2007, s. 161). Ancak incelediğimiz metninde *Hikmet göñülde yörür kan tamarda yörür* “Bilgelik akıldan kan damardan geçer.” şeklinde bir atasözü ile *hikmet*, *bilgelik* gibi kavram alanlarına vurgu yapıldığı ve *gönül* sözcüğü ile kastedilenin doğrudan *akıl* olduğu açıktır.

-göğlile danış-: kendi kendine düşünmek, muhakeme etmek.

Kaçan bu sözleri melik işitdi göğlile danışdı kim 'isāyı depeleye “Hükümdar bu sözleri duyunca İsa’yı öldürmeyi kendi kendine düşündü” (810/4).

Bu deyim, tasavvufta, bir olayla, bir problemle karşılaşıldığında, onun *gönül* âleminde merkezîleştirilerek tefekküre dalınması, tefekküre dalındıktan sonra ise bir açılma veya daralma sezgisinin zuhur etmesi anlamına gelir (Cebecioğlu, 2005, s. 93). Yukarıdaki bağlamda olay, *birini öldürmeyi düşündürmek* ve *öldürmeyi düşündürmek*, *akıl* ile gerçekleşecek bir eylemdir.

-göğli meşgûl ol-: düşünceli olmak, akılı herhangi bir konuya takılmış durumda olmak.

Bıçaklarla gendü ellerin kesdiler ... anun ağrısın göğülleri Yūsufa meşgûl olmağdan duymadılar “Bıçaklarla kendi ellerini kestiler ... Akılları Yusuf’a takıldığından ellerinin acısını hissetmediler” (251/11).

Göğli meşgûl olmak deyimini, *kafası meşgul olmak*, *kafası karışık olmak* gibi anlamlara gelip *akıl etme*, *düşünme* gibi bilişsel işlevlere gönderimde bulunmaktadır. Beyin aracılığıyla ortaya çıkan bu işlevler aklın ürünleridir. Söz konusu deyim içerisinde geçen *gönül* sözcüğünün tasavvuftaki anlamı

sorgulandığıdaysa, gönlün yine *akıl*, *zihin* gönderiminde bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak, tasavvufta önemli olan zihnin hep ibadetle meşgul olması ve aynı zamanda bunun davranışa da taşınmasıdır. Yani, ne olursa olsun, tasavvuf yoluna girmiş bir insan, ibadet dışında bir şeyle meşgul olmamalı ve kendini ibadete adanmalıdır.

-göñline vesvese kılmak- evhamlandırmak.

Mūsānuñ iki ayağı arasında çıķup göñline vesvese kıldı "Musa'nın iki ayağı arasında belirip onu evhamlandırdı." (419/10).

Vesvese, insanı hem düşünce hem duygu anlamında ikiliğe götürür. Bu ikilik de sorgulamaya neden olur. Sorgulama, bir anlamda inançla ilgili bir sorgulamadır. Tasavvufta önemli olan gönlünü ve aklını kuruntulardan uzak tutmak, tek bir düşünceye bağlanarak o yolun gerekliliklerini yerine getirmektir. Bu anlamda düşüncedeki ikilikler, vesveseler, "nefis"le alakalıdır. Bu yüzden tasavvufta nefsi eğitmek gerekir. Kamil insan aşamasına gelmek için son aşamada "nefis"ten kurtulmak gerekir. Dolayısıyla *vesvese*, insanın düşünceleriyle yarattığı bir durum olduğundan burada *göñline vesvese kılmak* deyimini de aklın ürünüdür.

-göñüle nesene gel- aklına bir şey takılmak, kafasında soru uyanmak.

Ol cuhūdlar üç gişiyidi ... üçüncüsü eyitdi yā 'Alī benüm göñlime bir nesene geldi "O Yahudiler üç kişiydi ... Üçüncüsü 'Ya Ali benim aklıma bir şey takıldı.' dedi." (881/13).

Kıyas-ı Enbiya'da tanımlanan *göñüle nesene gelmek* deyimini, Türkiye Türkçesinde *aklına bir şey gelmek* şekliyle deyimlerimiz arasında yer alır. *Göñli meşgūl olmak* deyiminde olduğu gibi *göñüle nesene gelmek* deyiminde de *göñül* sözcüğü açık bir şekilde *akıl* yerine kullanılmıştır. Burada *gönül* sözcüğünün *akıl* anlamını kazanması, sözlü kültürde ilham kaynağının *gönül*, aktarım yerinin, yani hafıza mekânının ise *beyin* olmasından kaynaklanmaktadır.

2.3. Bağır: İnsan bedeninde yer alan belirli iç organların duygu bildiriminde önemli bir yere sahip olduğundan söz etmiştik. Bu bağlamda toplumsal duygu bildiriminde bulunan bir diğer organ da *bağır*dır. Türkçenin en eski yazılı belgelerinde görülen *bağır* sözcüğü, "karaciğer" anlamına, *bağır*'dan türemiş olan *bağırsak* ise "merhametli, şefkatli, sadakatli" anlamlarına gelmekteydi (Clausen, 1972, s. 317; Arat, 2007, s. 52; Atalay, 2006, s. 59). Tasavvufta ise *bağır*, kırk makamı geçmenin zorluklarını anlatmak üzere, bu makamlar tarafından yakılan organ olarak gösterilir. Âşık, dört kapıyı bir dinlenme yeri gibi görüp yanan bağırının bu dört kapıda sarılmasını talep eder (Temizkan, 2001, s. 118).

Kırk makamdan benim **bağırım** yanası

Merhem eyle dört kapıda sar imdi (Nefesler 24. 3.)

Bu noktada *bağır/bağırsak* sözcüğünün *gönül* ile ilişkisinden de söz etmek gerekir. İnsanın *acı, merhamet* gibi duygu dünyasına yönelik anlatımların *bağır* ve *gönül* sözcükleri ile ifade bulduğu kullanımlar *Kutadgu Bilig*'de de görülmektedir: *alçak bağır sak köñül* “alçak gönüllü” (KB 107), *bağırsak köñül* “alçak gönül” (KB 2473) Buradan hareketle, *Kıyas-ı Enbiya*'da da *gönül* sözcüğü ile kurulan kimi deyimlerin organ adı olarak *bağır* gönderiminde buldukları saptanmıştır:

- ***gönli yufkal-***: acımak, merhamet duymak.

Bu söz Yūsufa eşer kıldı ve gönli yufkaldı ve gözleri yaş tıldı “Bu söz Yusuf'a dokunduğundan merhamet duydu ve gözleri yaş doldu.” (282/5).

Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü'nde “zayıf, ince; incelikli, duyarlı kimse” (www.tdk.gov.tr) anlamlarına gelen *yufka/yuka* sözcüğü, *gönli yufkalmak* deyiminde metaforik olarak gönlün benzetildiği bir sıfat durumundadır. Gönlün, *yufka, yuka* sözcüklerine benzetilmesi kültürel yapı içerisinde onun narin, hassas bir unsur olduğunu göstermektedir. Gönlün, narin, hassas ve affedici olması tasavvufta da oldukça önemlidir. Bu anlamda, insan, alçakgönüllü olmalı, gönül kırmamalı ve kötülükten uzak durmalıdır.

gönli yu kal-: acımak, merhamet duymak.

İsmā'ıl eyitti iy ata beni yüzüm üstüne bırakğül kim eger yüzüme bakarsañ beni esirgeyesin ve gönliñ yu kala ve tañrı emrin baña süremeyesin “İsmail, ey baba beni yüzüm üzerine bırak, eğer yüzüme bakarsan bana acıyıp merhamet duyarsın ve Tanrı'nın emrini yerine getiremezsin dedi.” (185/11).

Gönli yufkalmak deyimiyile aynı anlam ve kullanım alanına sahiptir. (Açıklama için bk. *gönli yufkalmak*).

gönli yumuşa-: merhamete gelmek.

Yūsufun gönli yumuşadı çün 'avratuñ korğutmağın gördi “Kadının korktuğunu görünce Yusuf merhamete geldi.” (244/9).

Yukarıda *gönli yufkalmak, gönli yufkalmak, gönli yumuşamak* deyimleri aynı anlama gelmektedir ve her üç deyim de ifade ettiği toplumsal duygu değeri *acıma, merhamettir. Acıma, merhamet* gibi duyguların bedende konumlandığı yer ise *bağır*dır. Günümüz Türkçesinde de *acı, yas, derin üzüntü, fedakârlık, sevgi* gibi duygu ve durumların bildirimci *ciğer*² ve *bağır* sözcükleri ile sağlanabilmektedir: *bağrı kül olmak, bağırına taş basmak, bağırını delmek; ciğeri yanmak, ciğeri dağlanmak, ciğer canlı, ciğerimin köşesi vs.*

² Türkçede “ciğer” sözcüğü ile ilgili deyimlerde duygu bildirimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Baş, 2014, ss. 65-71.

2.4. Mide: Duygular beden organlarıyla ilişkilidir ve duygulandığımızda bütün organlarımız senkronize bir şekilde çalışır. Ancak kimi duygu bildirimlerimizde bazı organlar o duygunun merkezi durumuna geçer. Bu durum evrenselidir ve günümüz Türkçesinde heyecanlandığımızda kullandığımız *midede kelebekler uçuşmak* deyimini örneğin “have butterflies in the stomach” biçimiyle İngilizce için de geçerlidir. Bu deyimde doğrudan *mide* gönderiminde bulunulmuştur fakat organ adı olarak *midenin* deyim içerisinde yer almadığı dolaylı gönderimler de söz konusudur. Örneğin; bugün daha çok ağızlarda yaşanan ve Tarama Sözlüğü’nde (1983, s. 96) geçen *gönül bulanmak* “mide bulanmak, kusmak” deyimini dolaylı gönderimlerden biridir ve bu deyimde *gönül* sözcüğünün çağrışımsal anlam açısından ilişkili olduğu organ *midedir*. Benzer şekilde, “midesi bulanmak” anlamında Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülen *gönlü aktarılmak*, *gönül dönmek* deyimlerinde de *gönül* sözcüğü mideye ilişkin çağrışım alanına gönderimde bulunmaktadır (bk. Şahin, 2004, ss. 98, 100). İşte bu başlık altında *Kıyas-ı Enbiya* adlı eserde *mide* çağrışımında bulunduğunu düşündüğümüz *gönül* sözcüğüyle kurulmuş deyimler ele alınacaktır. Ancak bu deyimlerin, doğrudan *mide* organ adına gönderimde bulunmayıp söz konusu organın çağrışım alanında bulunan anlamlara yönelik bir gönderimde bulunduğu görülmektedir.

- göñli dölen-: içi rahat etmek, sakinleşmek.

Tağrı ta’ālā gendü kereminden Mūsānuñ göñli dö lensün ve ey mendü gi gitsün
“Tanrı taala’nın lütfu ile Musa’nın içi rahat etsin ve endişesi gitsin.” (374/2).

Göñli dö lenmek deyimine bağlam içerisinde baktığımızda var olan *endişe*, *korku* gibi olumsuz bir duygunun giderilmeye çalışılması söz konusudur. *Endişe*, *korku* gibi duyguların bedende depolandığı yer *mide*, *karın*’dır. Bir organ adı olarak *midenin* çağrışımsal anlamlarından biri *iç*’tir ve *göñli dö lenmek* deyiminde de *göñül* sözcüğüyle kastedilen *iç*’tir; *iç* sözcüğünün ise sözlük anlamlarından biri “mide, bağırsak, karın”³ olduğundan burada beden organı olarak *mide* çağrışımında bulunulduğu görüşünderiz. Tasavvufta ise gönlün sakinleşmesi, ihtiras, kin, kıskançlık, nefret gibi maddi hislerin yok olup dünyaya dair her tür arzudan vazgeçilmesi ve böylelikle ilahi varlığa, Allah’a yaklaşarak iç huzura kavuşmak şeklinde yorumlanabilir.

-göñli duy-: içine doğmak.

Ya ‘kūba Mı şır ‘az ziniñ ħabarın virdiler ... Ya ‘kūbuñ göñli duydı ve eyitdi ola kim ol Yūsuf ola
“Yakub’a Mısır azizinin haberini verdiler. Yakub’un içine onun Yusuf olduğu doğdu.” (279/15).

³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56b62ac03491a1.47232848

Yukarıda, Allah'ın, Hz. Yakub'un gönlünü açtığı, gönlündeki büyük gerçeği, yani Yusuf'u ona göstermiş olduğu anlatılmaktadır. Burada *gönül* sözcüğünün çağrışımsal anlamı *iç*'tir. Ayrıca, *gönlü duymak* deyiminde derinlikli bir anlam söz konusudur ve bu anlam, tasavvufta, “gönlünde manevi bilgilerin belirmesi, ilahi sırların bağışlanması” şeklinde yorumlanır. Dolayısıyla “içine doğma, hissetme” gibi eylemlerin bedendeki yerinin *iç* olduğunu söylemek mümkündür. *İç* anlam alanı ise beden organı olarak mide çağrışımında bulunmaktadır.

-gönlünde gizle-: içinde saklı tutmak, açığa vurmamak.

Kābīl düşmanlığım gönlünde gizledi “Kabil düşmanlığını içinde saklı tuttu.” (81/7).

gönlünde gizlemek deyiminde de *göñül* sözcüğü “iç” anlamında kullanılmıştır ve günümüz Türkçesinde, *Ben senin karnındakini ne bileyim?, karnundan konuşmak* gibi kalıp söz ve deyimler, “gizlilik, saklılık” ifade eden bu tür eylemlerin bedendeki yerinin *iç/karın* olduğunu doğrulamaktadır. *İç/karın* anlam alanının ise beden organı olarak çağrışımsal karşılığı *mide*'dir. Tasavvufi manada ise aşk, gönülde gizlidir ve Allah, gönülde gizli olan ne varsa bilir.

2.5. Can: İnsan ve hayvanda yaşamayı sağlayan madde dışı unsur olan Arapça *cân* sözcüğü *can*, *ruh*, *hayat* anlamlarının yanında *gönül* anlamına gelir (Pala, 2009, s. 83). Tasavvufta *can*, âşığa ait en önemli organdır ve âşık, en değerli varlığı, canını sevgili uğruna feda etmeye hazırdır. Bu doğrultuda *beden-can-gönül* ilişkisinden söz etmek gerekir. Buna göre “beden ve can, insanın maddi, gönül ise manevi varlığıdır. Canını verip, bedenini öldürüp maddi varlığından sıyrılan aslına döner. Fenafillaha erişir ve kendisini o ilahi varlıkta yok ederek ebedî canlılığa kavuşur.” (Artun, 2010, s. 72). Bu bağlamda, burada, *Kıyas-ı Enbiya*'da *göñül* sözcüğüyle kurulmuş deyimler arasında *gönül*'ün, çağrışımsal anlam açısından beden organı olarak *can* ile ilişkili olduğunu düşündüğümüz deyimler ele alınacaktır.

-gönlü tar: sıkılmış, bunalmış.

On biş günidi kim İbrāhime konuk gelmemişidi ve İbrāhim göñli andan ötürü tarıdı “On beş günden beri İbrahim'e konuk gelmediğinden İbrahim'in canı sıkıktı.” (157/13).

Günümüz Türkçesinde doğrudan *can*, *iç* sözcükleriyle kurulan *canı sıkılmak*, *içi sıkılmak* gibi deyimler *Kıyas-ı Enbiya*'da “gönül” sözcüğüyle ifade bulmuştur. Kültürel bellek *gönül* sözcüğüne *can* anlamını yüklediğinden bugün *göñlü tar* deyimini *canı sıkık* biçimiyle bağlamı değiştirerek yeni bir yaratı alanı bulmuştur. Tasavvufta ise gönül darlığı, gerçek sevgiliden, Allah'tan uzak olmaktan kaynaklanmaktadır. İlahi varlıktan uzak olan insan, kendini hep gurbetteymiş gibi yalnız, garip, sefil hisseder ve duygusal manada daralır. Mutlak varlığa erişemeyen gönülden darlık gitmez.

-gönlü tar eyle-: sıkılmak, bunaltılmak.

(*Âlimlere*) *ne sorarsan lufıla sorgıl ve bularuñ göñlin tar eylemegil* “Âlimlere ne sorarsan güzellikle sor ve onları bunaltma.” (740/11).

Günümüz Türkçesinde *canını sıkılmak* ile karşılık bulan *gönlü tar eylemek* deyiminin duygu bildirimini *sıkıntıdır* ve *sıkıntı*, canla ilişkilidir. Dolayısıyla bu deyimde “gönül” sözcüğünün çağrışımsal anlam alanı *can*'dır (Ayrıntılı bilgi için bk. *gönlü tar*).

-gönül egle-: oyalanmak, avunmak.

Anuñ bir anadan qardaşı varıdı ve anuñıla ben göñlüm eglridüm pes anı dañı alıp gittiler “Onun aynı anneden bir kardeşi vardı ve ben onunla avunurdum, ondan sonra onu alıp gittiler.” (283/7).

Göñül eglemek deyimini günümüz Türkçesinde *canının sıkıntısını gidermek* gibi bir anlamla karşılanır. *Sıkılma*, *bunalma* bildiren duygu türlerinin metaforik olarak bedende karşılık bulduğu organ *can*'dır. Başka bir deyişle, söz konusu deyimde *gönül* sözcüğünün organ adı temelinde çağrışımsal anlam alanı *can*'dır.

-gönüle yalnızlık düş-: yalnızlık hissetmek.

Dün karanusı dañı katı oldu ve Dāvūdun göñline yalnızlık ve korku düşdi “Gece karanlığı çok yoğun olduğundan Davud korktu ve yalnızlık hissetti.” (575/14)

Bu deyimle anlatılmak istenen ruha yerleşen *yalnızlık* ve *korku* gibi duygulardır. *Yalnızlık* da duygu türleri açısından *sıkıntı* içerisinde yer aldığından söz konusu deyimde gönül sözcüğünün beden organı temelinde ilintili olduğu çağrışımsal anlam alanı *can*'dır. Tasavvufta ise gönülde beliren yalnızlık duygusu, *gönlü tar* deyiminde olduğu gibi mutlak varlıktan uzak olmaktan kaynaklanır. Mutlak varlıktan uzak olan insan, bu dünyada kendini gurbette hisseder ve ana yurda, “mutlak sevgili”ye ulaşmayan gönülden yalnızlık duygusu gitmez.

Sonuç

Kıyas-ı Enbiya, deyimler bağlamında çok zengin bir dil hazinesi sunmaktadır⁴. Bu hazine içerisinde “gönül” sözcüğüyle kurulan deyimler, çağrışımsal anlamda ilişkili olduğu organlar ve ifade ettiği toplumsal duygu bildirimleri açısından betimlenmeye çalışılmıştır. Duygu bildirimlerinde insan bedeninin farklı organlarının rol oynayabileceği görülmüş, buna göre *gönül* sözcüğünün

⁴ *Kıyas-ı Enbiya*'da halk edebiyatı unsurlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hacıyeva, 1996, ss. 18-22. Bu çalışmada *Kıyas-ı Enbiya*'nın destansı özellikler gösterdiği, eserde Dede Korkut destanlarıyla karşılaştırılabilecek deyimler yer aldığı gibi hususlar üzerinde durulmuştur.

çağrışımında bulunduğu organlar kapsamında kalbin, *sevgi, istek, iyilik-kötülük, derin üzüntü*; karaciğerin *acıma, merhamet*; midenin, *rahatlama, endişe, hissetme* gibi bildirimlerde bulunduğu saptanmıştır. Aklın ise *kabul, düşünme* gibi bilişsel işlevlere hizmet ettiği görülmüştür. Ayrıca, incelenen deyimler içerisinde, *gönül* sözcüğünün tasavvuftaki anlamı sorgulanmış; buna göre *gönül*, âşığın kalbini, aklını, bağırını ve canını temsil eden en önemli organı olmuştur.

Kültürel bir unsur olarak “gönül” sözcüğü Türkçenin en eski yazılı belgelerinden bugüne, şiirlerde, türkülerde, ninnilerde, atasözleri ve deyimlerde yaşatılıp canlı tutulmaktadır çünkü *gönül*, imgesel açıdan her tür duygunun barındığı bir mekândır. Dolayısıyla geçmişten günümüze Türk toplumunun *gönül* sözcüğüne yüklediği *âşık, kuş, mekân, avcı* vs. pek çok anlam söz konusudur. Gördüğümüz gibi bu anlamlar genellikle metaforik kullanımlar aracılığıyla oluşturulmuştur. Bir başka anlatımla *gönül* kimi zaman *kalp*; kimi zaman *akıl, bağır, mide, can* vs. olmuştur. Buna karşın pek çok dilde metaforların sıkça kullanıldığı kültürel yaratı alanlarından biri organ adları olsa da *sevgi, öfke, üzüntü* gibi ortak duyguların beden organlarına göre konumlanmasının kültürden kültüre, toplumdun topluma değiştiğini gördük. Ancak incelememizden çıkarabileceğimiz en etkili sonuçlardan biri şudur: Türk toplumunda çeşitli organ adlarına çağrışımında bulunan *gönül* sözcüğünün pek çok dilde karşılığı bulunmamaktadır. Türkçede hem *gönül* hem *kalp, yürek* sözcükleriyle kurulu deyimler bulunmaktadır oysa “gönül” ile anlatım bulan birçok deyim başka dillerde yalnızca “kalp” ile oluşturulmaktadır. Bu da çalışmamızda incelediğimiz deyimler kapsamında *gönül* sözcüğünün, Türk kültüründe oldukça önemsenen, kutsal, değerli, yüceltilen; bu yönüyle benzer kullanımların gündeme geldiği diğer diller ve kültürler karşısında kendi özgünlüğünü ele veren temel bir imge, basmakalıplaşmış kültürel bir unsur olduğunu fazlasıyla göstermektedir.

Kaynakça

- Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK.
- Artun, E. (2010). *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Atalay, B. (2006). *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it-Türk (Dizin) C. IV, (5. Bsk)*. Ankara: TDK.
- Atmaca, E. (2013). Kazak Türkçesinde 'Göz, Kulak ve Burun' Organ Adlarıyla Kurulmuş Makallar. *Akademik Bakış Dergisi*, 36, 1-21.
- Aydın, M. (1999). Gönül Kelimesi Üzerine. *Türk Dili*, 566, 104-108.
- Aygün, M. (2003). Türkçe ve Almandada Göz'le İlgili Deyimlerin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 71-88.
- Baş, M. (2014). Türkçede "Ciğer" Sözcüğü İçeren Deyimlerde Duygu Eğretilmeleri: Bilişsel Dilbilimsel Bir İnceleme. 27. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* içinde (ss. 65-71).
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Coşan, L. (2007). Phraseologismen mit Herz in den Volksmärchen der Brüder Grimm und ihre Übersetzung ins Türkische - anhand einiger Beispiele. *Sprachreport*, 2, 2-8.
- Coşar, A. (2008). Mevhibe, "Bir Adlandırma Ögesi Olarak Organ Adları. *Turkish Studies*, 3, 1049-1079.
- Çetinkaya, G. (2013). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Sembol Olarak Meydan. *Millî Folklor*, 98, 73-86.
- Gökçe, F. (2015). Kutadgu Bilig'de kör- "görmek": Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme. *Türkbilgi*, 29, 59-76.
- Gölpınarlı, A. (1977). *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Hacıyeva, N. (1996). Nasireddin Rabguzi'nin Kıyası'l-Enbiya İsimli Eserinde Halk Edebiyatı Unsurları. *Millî Folklor*, 29-30, 18-22.
- Hacızade, N. (2012). *Bilişsel Dil Bilim Açısından Duyguların Dili*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- İlhan, N. (2007). Atasözleri ve Deyimlerde Beden Kelimeleri ve Kavram Alanları. *Türk Dili*, 671, 761-769.
- Kaçarava, N. (1996). Türkçede 'Göz' ile Başlayan Deyimler. *Türk Dili*, 650, 129-133.
- Kapal, N. N. (2012). Nefî Dîvanında Gönül. *Turkish Studies*, 7(3), 1605-1618.
- Kaplan, M. (2015). Alvarlı Efe Muhammed Lütfî Divanı'nda Gönüle Dair. *Turkish Studies*. 10(8), 69-94.
- Karabağ, İ. ve Coşan, L. (2000). Türkçedeki Gönül, Kalp ve Yürek Kelimeleriyle İlgili Atasözleri ve Deyimler ve Bunların Almandadaki Karşılıkları. *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, 96, 5-29.

- Niemeier, S. (2009). What's in a Heart – Culture-Specific Concepts of Emotionality and Rationality. *Bi-Directional Perspectives in the Cognitive Sciences*. Universität Marburg.
- Özdemir, N. (2010). Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca. *Millî Folklor*, 87, 27-40.
- Özkan, F ve Şadiyeva, G. (2003). Somatik Deyimler. *Bilig*, 24, 135-157.
- Rahman, U. S. ve Hassan, M. (2013). Heart's Role in the Human Body: A Literature Review. *ICCSS*, 2(2), 1-6.
- Rayman, H. (2002). Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler. *Millî Folklor*, 53, 10-15.
- Ruhi, Ş. (2006). Kültür Araştırmalarında Dil Bilimin Yeri: Kültürel Anahtar Sözcük Bakış Açısı. *Dil Bilim: Temel Kavramlar, Sorunlar, Tartışmalar*. 89-100.
- Siahaan, P. (2008). Did He Break Your Heart or Your Liver? A Contrastive Study on Metaphorical Concepts from the Source Domain ORGAN in English and in Indonesian. F. Sharifan vd. (Yay.), *Culture, Body and Language: Conceptualizations of Internal Body Organs Across Cultures and Languages* in (pp. 45-74). Berlin, New York: Mouten de Gruyter.
- Şahin, H. (2004). *Türkçede Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Şahin, H. (2009). Kaşgarlı'dan Günümüze Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler. *Turkish Studies*, 4(3), 2020-2036.
- Temizkan, M. (2001). *Hatayi'nin Şiir Dünyası*. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*. TDK, 17 Şubat 2016 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.56b62ac03491a1.47232848 adresinden erişildi.
- Yılmaz, E., Demir, N. ve Küçük, M. (2013). *Kıyas-ı Enbiya*. Ankara: Türk Dil Kurumu.